

Oponentský posudek dizertační práce

Dizertační práce na téma: *Úzkost židovského světa v «halachické» Epištole Jakuba v kontextu náboženských a politických konfliktů epochy Druhého Chrámu.* (246 stran)

Autor: Mgr. Olexandr Tarasenko

Doktorský studijní program: Teologie

Studijní odbor: Husitská teologie

Práce byla předložena na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy.

Autor v úvodní části práce uvádí základní přehled tradičních přístupů k Jakobově epištole v oblasti vědeckého výzkumu. Uvádí, že předložená dizertační práce je metodicky zaměřená na oblast výzkumu sledující objasnění některého z témat listu. Konkrétně to znamená, že autor zkoumá list jako sbírku moralizujících výroků. Jejich úlohou bylo odevzdat židovským a křesťanským čtenářům v diaspoře „správné učení“. K obsahu teda přistupuje jako k „halachické“ epištole, která reaguje na vzniklé problémy, otázky a výzvy, které se objevovaly ve společenství věřících v diaspoře, jako důsledek židovské a nežidovské (křesťanské) mise. Autor zdůrazňuje, že hlavní analýza dizertační práce je věnovaná jednak formě a obsahu Listu Jakuba, ale i argumentaci autora, prostřednictvím které se snaží vést adresáty k dokonalosti, a to prostřednictvím chudoby, snášení utrpení a napodobováním významných osobností židovských dějin.

Struktura práce se skládá z úvodní části, třech samostatných kapitol, které autor dále člení na podkapitoly ve dvou podřazených úrovních, a závěrečné části, ve které se na základě předšlých výsledků výzkumu věnuje otázce souladu obsahu a formy epištoly, přičemž zde argumentuje ve prospěch hypotézy, kterou je interpretace tohoto listu jako idealizované formy spravedlivosti. V první části se autor podrobně věnuje historii a přehledu epištolického literárního žánru, který Židé převzali z řecko-římské literatury a v době vzniku Jakobovy epištoly ještě neměl své vlastní standardy. Součástí této části je také analýza halachy jako fenoménu židovského života na začátku nové éry, jakož i analýza samotného Listu Jakuba (autorství, adresáti, situace), včetně informací z dostupných antických pramenů o jejím autorovi. Autor práce se zde dotýká i otázky multilingvismu v rámci soudobého judaismu, s cílem podpořit tradiční názor o autorství této epištoly Jakobem Spravedlivým. Druhá část je věnována důkladnému historickému přehledu vnitřního vývoje judaismu v průběhu staletí po babylonském zajetí, s hlavním zaměřením na první století po Kr., včetně vztahů mezi židovstvím v Palestině a židovskou diasporou v daném období. Autor tento vývoj reflektuje také ve vztahu k Listu Jakuba. V třetí části práce se autor zaměřuje na různé aspekty Listu Jakuba, jakož i na známé postavy židovské biblické tradice (Abrahám, Ra-

chab, Jób, Eliáš), které Jakub uvádí jako příklad a podporu pro svoji argumentaci. Autor si všímá a podrobněji zpracovává tři nejdůležitější aspekty života společenství věřících, teologické, sociální a etické. Kombinace částí z příběhů uvedených starozákonních postav s halachickými ustanoveními má, podle autora, přenést adresáty a další potenciální čtenáře z reálného světa do světa idealistického.

Hlavním cílem práce je „pochopení náboženské mentality židovského učitele Palestiny v době velkých proměn prvního století, které vedlo ke vzniku nových skupin, sekt, stejně jako *výrazných literárních památek náboženské povahy*.“ Dosažení tohoto cíle autor práce zakládá na znalosti: „1) epištoly jako rozšířené formy mezilidských vztahů, 2) Halachy jako způsobu transformace reálného světa do idealistického v náboženském vědomí, 3) soběstačnosti ortodoxní ideologie, teologie, sociologie a etiky žido-křesťanství (například Jakuba Spravedlivého), 4) bipolarizace židovského světa a následování „úzké cesty“ v rámci tzv. „obecného judaismu“ („common Judaism“)“ (citované dle autorova autoreferátu).

Hodnocení formální stránky dizertační práce

Členění a struktura práce jsou přehledné a jednotlivé části uspořádány logicky. Rozsah práce, množství a výběr literatury, se kterou autor pracuje, odpovídají zvolenému tématu, jakož i kvalifikační práci tohoto druhu.

Určitým nedostatkem je absence uvedení (v úvodu práce) konkrétních kritických vydání pramenů, se kterými autor pracuje, včetně zdůvodnění tohoto výběru. Rovněž bych v práci tohoto druhu očekával důkladný seznam zkratk biblické i mimobiblické literatury, včetně ostatních pramenů a sérií jejich kritických vydání, případně i ostatních zkratk. Elektronická verze dizertační práce, se kterou jsem pracoval, vykazuje nekorektní zobrazení řeckých a hebrejských slov a textů, což je pravděpodobně způsobeno nesprávním nastavením použitých fontů v komprimační aplikaci, se kterou autor pracoval. Předpokládám však, že tištěná verze tento deficit neobsahuje.

Drobným deficitem je i odlišnost uvedení čísel stran jednotlivých částí práce v jejím obsahu a ve skutečnosti. Autor měl rovněž v úvodní části, nebo v poznámce pod čarou vysvětlit, proč některé myšlenky, resp. jejich části, nebo fráze, uvádí kurzivou. Podobně i v citátech z použité literatury, kde se nacházejí slova, nebo části v kurzivě by mělo být uvedeno, zda tak dělá autor citovaného díla, nebo autor práce. Jde o běžnou součást akademického stylu psaní. Jazykovou (gramatickou a stylistickou) stránku dizertační práce, napsané v ruském jazyce, jsem nehodnotil. Uvedené nedostatky však nejsou závažného charakteru a nemají zásadní vliv na celkovou kvalitu dizertační práce.

Hodnocení obsahové stránky

Téma práce je z hlediska současného bádání v oblasti biblické teologie aktuální, významné a také originální. Pozitivně třeba vyzdvihnout autorovu snahu zpracovat dané téma s mimořádnou precizností, důkladností, co do šíře a hloubky, včetně použití množství příkladů z antických pramenů daného období (řecko-římské i židovské literatury, včetně talmudické). Na druhé straně, tato preciznost v dané struktuře práce (v jednotlivých podkapitolách) se někdy jeví jako mírný nedostatek, protože se v ní čtenář, v důsledku její atomizace ztrácí a musí se vracet zpět, aby zjistil návaznost a souvislosti těchto částí. Týká se to zvláště částí 1.3.1 až 1.3.3, které jsou rozvláčné, přičemž navíc, informace o Jakobovi zde uvedené nepomáhají v souvislosti s hlavním cílem dizertační práce. Totéž platí i pro třetí kapitolu, která mohla být z hlediska struktury jednodušší. Nachází se zde 5 podkapitol, přičemž části 3.3 až 3.5 mohli být součástí podkapitoly 3.2 (3.2.1, 3.2.2, 3.2.3, případně 3.2.1.1, 3.2.2.1, 3.2.3.1). Na druhé straně je však třeba vyzdvihnout autorovo důkladné vysvětlení a zdůvodnění metodického postupu. V předložené dizertační práci bych však očekával důkladnější literární a rétoricko-kritickou analýzu Listu Jakuba jako celku, včetně exegetické analýzy alespoň klíčových výroků tohoto listu. Práce tohoto druhu s původním textem téměř úplně absentuje.

Z hlediska tématu a cíle práce, především kvůli absenci jiných přímých pramenů judaismu z období před zničením Chrámu, které bychom mohli s Jakobovým listem komparovat, je autor nucen pracovat i s prameny, které vznikli v pozdějším období, především s talmudickou literaturou. To sice v práci zdůvodňuje, avšak podle mého názoru ne dostatečně důrazně. Je proto otázkou, do jaké míry je možné List Jakuba komparovat s halachickou a haggadickou literaturou, a na tomto základě dělat zásadní závěry o autorovi samém, jeho situaci, myšlení a záměrech, které svým listem (epištolou) sleduje, zvláště když autor práce od samého začátku zřetelně podporuje a snaží se argumentačně podpořit tradiční (většinový) církevní názor na přímé autorství listu Jakuba Spravedlivého, včetně doby jeho napsání. V dané souvislosti autor dělá příliš volné přechody mezi historickými obdobími, přičemž se dopouští použití více-
rých anachronizmů.

Jestli byl autorem epištoly skutečně Jakub Spravedlivý, potom by se zde, dle mého názoru, očekával větší důraz na podřízení ostatních sborů Ježíšových následovníků v diaspoře (složených ze Židů i Nežidů) Jeruzalému. I argumentace v listu by měla vykazovat větší míru a důraz na eschatologicko-apokalyptické představy vztahující se na stále přítomné očekávání paruzie, případně i užší vazbu na Pavla a určitější reakci na způsob a důrazy Pavlovy mise. Je proto namístě ptát se, jestli List Jakuba nemá spíše formu antické diatribé s důrazy platné spíše pro osmdesátá léta prvního století, případně na přelomu prvního a druhého století, dotýka-

jící se sociálních otázek a života v společenstvích následovníků Ježíše Krista. Autor práce v něm však vidí, nebo chce vidět především formu pozdější rabínské halachy. Autor se sice otázce literární a rétorické formy listu věnuje (s. 18–26), ale vyrovnává se s ní pouze částečně. Je však třeba přiznat, že tyto otázky jsou a stále zůstávají v rovině hypotéz a autor se snaží argumentovat co nejlépe ve prospěch jedné z nich.

Tendence anachronistického přístupu se vztahuje i na některé autorem používané výrazy – antisemitismus (přičemž autor používá v práci i relevantní pojem „antijudaismus“), jako i tradičně používané pojmy „křesťan“, „křesťanství“ (včetně odvozených tvarů). Jejich použití je sice legální, ale v současné biblistice je přinejmenším potřebné alespoň stručné vysvětlení tohoto rozporu (zvláště co se týče výrazů „křesťan“, „křesťanství“, etc). Důvodem je, že pokud máme Jakobovu epistolu zařadit do přibližně první poloviny prvního století po Kr., potom je třeba zdůraznit, že její obsah a problematika jsou stále ještě pevnou součástí vnitřní diskuse v rámci soudobého židovství, s veškerou jeho různorodostí, skupinami, frakcemi, či školami. Dokládá to i vývoj v rámci sociálně-společenské dynamiky v římské říši v druhé polovině druhého století po Kr., kde používání pojmů, jako „křesťan“, „křesťanský“, „křesťanství“, „církev“ etc., vyjadřuje prostředek rozlišování této, už nové formy víry od židovstva (judajismu). V této souvislosti by se žádala i důkladnější historicko-kritická analýza pojmů „synagoga“, církev, resp. „ekklésia“, které se v období prvního století po Kr., přinejmenším do zničení Chrámu v roce sedmdesát, ještě nepoužívaly jako zásadní protiklad (synagoga = Židé, církev = křesťané)¹. Do kategorie anachronismů by se daly zařadit i pojmy „halacha“, „haggada“, použití kterých však autor práce důkladně vysvětluje a zdůvodňuje.

Autorovo myšlení a způsob argumentace jsou zřetelně ovlivněny jeho konfesí a světonázorem. Přirozeně, je to plně legální, nicméně osobně to pokládám, zvláště v rámci bádání v oblasti biblistiky, za zásadní překážku objektivní a nezaujaté historicko-kritické analýzy a interpretace obsahu biblických spisů. V dané práci je to zřetelně vidno, kromě jiného i v případě autorem uváděného tradičního názoru na Pavla jako konvertitu z judaismu na křesťanství (s. 149). V současné vědecké diskusi na téma apoštola Pavla je tento názor už překonan, co sice nebrání jeho zastávání, no je třeba ho kriticky zpracovat, to znamená uvést i odlišné relevantní názory. Autor na jedné straně píše o „nové judejské sektě“, co je relevantní pojem, na straně druhé dělá z Pavla „křesťana“ v smyslu nového náboženství. V předložené

¹ Viz např.: Anders RUNESSON, „The Question of Terminology: The Architecture of Contemporary Discussions on Paul,” in *Paul within Judaism: Restoring the First-Century Context to the Apostle*, eds. Mark D. NANOS – Magnus ZETTERHOLM, Minneapolis: Fortress Press, 2015, 53–77.

práci je permanentně přítomen autorův citelný apologetický záměr a určité vymezení se proti kritickému proudu biblického bádání, co hodnotím jako určitý deficit.

Navzdory uvedeným výhradám má však předložená dizertační práce svoji hodnotu, význam a kvalitu. To, co je třeba pozitivně vyzdvihnout a zhodnotit, je především dobrá orientace autora v dané problematice, její důkladné zpracování s použitím množství příkladů z pramenné (řecko-římské a zvláště židovské) literatury a shrnutí historických skutečností kulturně-společenského pozadí a prostředí, jehož součástí byl i List Jakuba. Když autorem zamýšlený *Sitz im Leben* vezmeme jako seriózní základ, pak je jeho argumentace přijatelná. Autor tedy předložil hypotézu, kterou se snaží prostřednictvím množství zdrojů, včetně a zvláště židovských, argumentačně co nejlépe podepřít. Z tohoto pohledu a jeho výchozích předpokladů je práce logická a argumentace má jasný směr i svou šíři a hloubku. Autor prezentuje vnímání vzniku listu a kánonu, jež jsou blízké jeho konfesi a v souladu s tradičním křesťanským paradigmatem.

Osobně mně zaujala autorem prezentovaná myšlenka, resp. názor, že domnělý Jakub se snaží své čtenáře přenést z reálného světa do světa idealistického. V této souvislosti by mě zajímal autorův názor na způsob, jakým chápe zmíněný „idealistický svět“. Ptám se, protože judaismus nelze chápat jako náboženství v dnešním moderním smyslu, ale spíše a především jako „cestu života“ (proto i různé *halachót* v rámci judaismu). Je tedy třeba Jakubův „idealistický svět“ chápat jako pouhou utopii, anebo naopak, jako reálnou možnost, včetně víry samotného Jakuba, že dosažení tohoto ideálního stavu není jen utopickou apokalyptickou představou, kde současný svět musí zaniknout, ale spíše je bližší eschatologické představě o všenápravě světa ustanovením nového věku? Jinými slovy, do jaké míry jde o idealismus, anebo, či spíše, není tahle vize neoddelitelnou součástí židovského způsobu života (*halacha*), založeného na víře, že jeho dosažení závisí od míry kompatibility života věřících s Boží vůlí, která je vyjádřena ve dvou tabulích Tóry? Autor mohl v této souvislosti mnohem víc a lépe využít jednotlivé příklady postav židovské biblické tradice (Abrahám, Rachab, Jób, Eliáš), protože právě na pozadí těchto narativů je viditelná a zároveň potvrzená tato zásadní teze judaismu (víra se nutně musí projevit v skutcích, jinak je jenom verbálním projevem, tudíž mrtvá).

Z hlediska výše uvedeného doporučuji dizertační práci Mgr. Olexandra Tarasenka na další pokračování v procesu doktorského studia a v případě její úspěšné obhajoby udělit aspirantovi akademicko-vědecký titul Th.D. (doktor teologie).

V Bratislavě dne: 19. 7. 2017

doc. Mgr. František Ábel, PhD.